

Mărturii de epocă :

PROCESUL ANTIFASCIȘTILOR DIN CONSTANȚA
(octombrie 1943)

MARIN CIOCAN

Socotesc de datoria mea ca participant nemijlocit la acest eveniment, să rețin atenția cu câteva pagini care nu sînt nici un jurnal intim și nici o lucrare memorialistică, ci mai degrabă un document, o mărturie, fără pretenția că ar fi singurul și cel mai detaliat material privind acest proces. Fac aceasta cu conștiința faptului că oricine a prins ceva în amintirea sa din faptele luminoase ale unei perioade materializate în acțiuni concrete, din profilul unor oameni hotărîți, n-are dreptul să le țină numai pentru el — nu-i aparțin.

... Dictatura militaro-fascistă a acordat o importanță specială măsurilor represive ce trebuiau luate contra mișcării muncitorești și antifasciste în județele din dreapta Dunării. În acest scop, Dobrogea a fost declarată zonă de operații, iar în ajunul intrării țării în cel de-al doilea război mondial valul măsurilor represive luase proporții și mai mari, căci la metodele de represiune ale Siguranței române se adăuga acum și școala bestială a Gestapoului. Obiectivul său principal era lichidarea organizațiilor partidului comunist, a oricărei împotriviri față de războiul hitlerist.

O mare parte din elementele revoluționare, în frunte cu comuniștii, fuseseră internate în lagăre, altele concentrate, mobilizate sau trimise pe front ; au loc căderi ale unor ilegaliști, înscenări și procese la Curtea Marțială. Numeroși comuniști și antifasciști sînt judecați și condamnați la ani grei de închisoare. Însuși secretarul Regionalei de partid, Victor Dușa, a scăpat ca prin urechile acului, în august 1941, din fața plutonului de execuție. Gloanțele trase în primele zile ale războiului au rețezat în floarea vîrstei viața neînfricatului luptător patriot Filimon Sirbu. Tot atunci a căzut una dintre cele mai îndrăznețe organizații de tineret din rîndurile, căreia patru tineri au fost condamnați la ani grei de închisoare.

Hotărîtoare în momentele grele ale luptei antifasciste din anii războiului hitlerist era forța organizatorică, dar ea singură nu era de ajuns. Oamenilor li se cerea să facă sacrificii. Ei trebuiau să știe în numele cărui ideal să se sacrifice. Cu alte cuvinte, era nevoie și de tărie morală, muncitorilor trebuind să li se insufle încrederea în partidul comunist, în trăinicia primului stat socialist din lume. Prezența unor muncitori înaintați, în vîltoarea luptei ilegale, a unor intelectuali animați de cele mai înaintate idei ale timpului și care să dea naștere conștiinței de clasă, constituia pentru noi muncitorii, care abia ne inițiam în mișcarea muncitorească, un ajutor de mare însemnătate.

În cadrul acțiunilor privind aportul mișcării revoluționare dobrogene la rezistența antifascistă, un loc central îl ocupă cele referitoare la sabotarea mașinii de război hitleriste. Asupra acestui aspect, materialele publicate în ultimii 10—15 ani au reliefat multiple fațete; eu mă voi opri doar asupra unei acțiuni ce a constituit motivul arestărilor din aprilie 1943, apoi a procesului ce a urmat.

... Era la începutul anului 1943, cînd pe un ger de crăpa pietrele, într-o marchiză lucrată în fier forjat, fără foc, din str. Sabinelor nr. 7, modesta locuință a familiei Deglarian au fost prelucrate instrucțiunile partidului cu privire la organizarea de acțiuni de sabotaj activ și trecerea la acțiuni armate.

Momentul declanșării acestei acțiuni armate a fost stabilit la data de 23 aprilie 1943. Era vinerea „patimilor“, cînd la Catedrala din Constanța episcopul Gherontie oficia slujba religioasă în prezența autorităților. Prin întunericul nopții, de nu vedeai la doi pași, pe un camuflaj de război, liniștea este tulburată de explozia a două bombe. Pe acest întuneric de smoală, se mișcă trei umbre, avînd în picioare tîrlici (pentru a nu produce zgomot), doi din ei supravegheau, iar celălalt avea asupra sa o găleată, material explozibil, un cuțit și o foarfecă meșterită de fierarul-potcovar Bezerian, cu ajutorul căreia a fost tăiată sirma ghimpată ce împrejmuia depozitul de materiale al marinei germane de pe fostul Bulevard Ferdinand (astăzi, B-dul Republicii), colț cu I. G. Duca. Ulterior, din referatul procurorului a reieșit că una din bombe a explodat dînd foc magaziei, iar cealaltă a fost așezată cu precauțiune într-o găleată de zinc neexploatînd, luată apoi și dusă la sediul poliției germane. În timp ce era studiată, bomba a făcut explozie, rănind prin ardere pe comisarul Dumitrescu, care a fost trimis la spital.

În primele ore s-a crezut că este vorba de acțiunea parașutiștilor sovietici. Cînd, dimineața, s-au găsit în cartierele orașului manifeste al cărui conținut era îndreptat net împotriva ocupantului german și a ieșirii poporului din războiul hitlerist, atunci autoritățile și-au dat seama că este vorba de o acțiune a comuniștilor români. Au început arestările... Peste 80 de oameni au fost reținuți, printre ei aflîndu-se și membrii Biroului regional de partid.

Dacă ar încerca cineva să descrie exact metodele schingiurii folosite de organele Siguranței, cu greu ar putea-o face. Cele mai degradante și rafinate mijloace de schingiuire, caracteristice poate numai

Evului Mediu, alcătuiau arsenalul dictaturii militarofasciste, a cărui asistență tehnică era asigurată de Gestapoul german. Patru călăi te tirau ca pe o vită la abator în camera de tortură, te legau de stinghiile unei bănci și amețiți de bătură, în zgomotul puternic al unui aparat de radio (ca să nu se poată auzi în stradă) te loveau. La prima lovitură, nu atît durerea era aceea care-ți smulgea primul geamăt, ci ura, dar îți adunai toate forțele să taci. Să apelezi la mila lor, era și mai înjositor decît să fii bătut în fața lor. De plîns nu puteai să plîngi, dar nici nu puteai să taci. Spre „norocul“ celor bătuți că leșinai, și atunci nu mai știau și nu mai vedeau nimic. Erau procedee barbare de a smulge declarații, „dovezi“ de care organele Siguranței aveau nevoie pentru a trimite oameni nevinovați în fața Curtii Martiale. Am văzut oameni stăpîniți de frică instinctuală, groază în fața morții, unii stăpîniți de revoltă, alții de disperare, la un moment dat nu-ți puteai da bine seama dacă e vorba de slăbiciuni sau de trădare; se poate spune că în situația aceasta inițiativa era de partea organelor de represiune, dar aceasta a durat pînă în momentul confruntării.

Nu fac din aceasta un act de bravură sau de eroism, fiind printre cei șase care am fost confrunțați cu Victor Dușa. Toți la rînd, cînd au fost întrebați, l-au recunoscut cu ușurință, singurul care a ezitat să spună că-l cunoaște, am fost eu (de fapt, acest lucru reiese din „Actul de acuzare“ și din cele ce mi-a confirmat V. Dușa, mult mai tîrziu). În legătură cu aceasta, o precizare. Am văzut că cei șase fuseseră bătuți în halul în care am fost noi cîțiva, Mesia Hacearian, Mircea Gh., Leca Jordan, eu și alți cîțiva.

Cînd Victor Dușa a fost adus în fața noastră și confruntat, era numai o umbră de om. Din gura acestei umbre de om am auzit o voce stăpînită și demnă, spunînd: „Din cîte știu, comuniștii nu-și trădează conducătorul. Aceștia sînt niște muncitori simpli, pe care i-ați bătut pînă la sînge, și i-ați bătut să declare ce vă interesează“. Așa a vorbit V. Dușa. De abia atunci mi-am dat seama mai bine din ce material e făcut acest om! Spun cît se poate de sincer, cînd am auzit aceste cuvinte, durerile fizice, de nesuportat pe care le aveam pînă atunci, au dispărut ca prin farmec, fiindcă promisem o nouă lovitură și mai puternică. Iată comportarea pe care trebuie s-o ai. Strașnică lecție, pe viu, dată de comportarea demnă în fața dușmanului de clasă. În zilele de 24—26 aprilie 1943 am trăit clipe de groază în camerele de tortură ale Siguranței. Faptul că după asemenea încercări am rămas în viață, îmi dă dreptul să pot spune că m-am născut a doua oară. Am învățat în 24 de ore cît aș fi putut învăța într-o viață. Un lucru pe care l-am învățat, și cred că l-am învățat bine, a fost acela că atît timp cît omul nu-și pierde cumpătul, nimeni și nimic nu-l poate învinge. În ce privește moartea, o clipă după ce ai murit, îți este tot una dacă mori la 30 de ani sau la 70, dar dacă în ultima clipă a vieții, cînd într-o fracțiune de secundă îți revezi întreaga viață pentru a-ți lua adio de la lume, nu-ți este tot una dacă ai conștiința împăcată cu tine însuși sau dacă îți este rușine de cele ce ai făcut.

Comportarea demnă a unor tovarăși, cuvîntul lor spus la timp, a avut un rol determinant asupra altor tovarăși, asupra întregului colectiv, a făcut ca acesta să se redreseze fizic și moral, să capete o bună orientare asupra a ceea ce aveau de făcut.

Nu pot uita cuvintele spuse de bătrînul Leca Iordan : „fiecare vorbă în plus este o zală în plus la lanțul cu care ești legat“, sau cuvintele mult regretatului dr. Marcu Cohn care și-a făcut datoria și ca om și ca medic, dar mai ales ca militant comunist. Lăsați dinandins fără asistență medicală, fără medicamente, el a făcut tot ce a depins de el ca să poată salva viața celor bătuți atît de îngrozitor. În lipsa pansamentelor a folosit propria sa cămașă ; mai mult decît atît, am auzit șoptind la urechea celor care-i trata, cuvîntul de ordine „lacăt la gură“ ; în situații ca acestea trebuie să devii „cetate închisă“ etc.

Faptul că în detenție reușisem să avem fiecare sarcini concrete în funcție de puterea de muncă și posibilitățile fiecăruia ne-a ajutat mult. De exemplu, Mircea Gh., Dumitriu D-tru și subsemnatul lucram în atelierul de tîmplărie al închisorii, unde timp de aproape un an de zile am cules informații cu privire la situația stării de spirit a populației, mersul frontului (aspect ce ne interesa cel mai mult), procurarea presei, ascultarea radioului ; totodată, făceam legătura cu familiile unor tovarăși din afară, cu sprijinul unor gardieni și a unor deținuți de drept comun. Se crease astfel un fel de rețea, un aparat de culegere a informațiilor și făceam tot ce era posibil ca acest aparat să funcționeze bine ; personal, timp de un an am introdus presă și alte materiale scrise în temniță. Mi-aduc aminte că ziua de 25 iunie 1943 mi s-a părut nesfîrșit de lungă. Începînd de pe la ora două după-amiază și pînă la ora șase seara : nu știam cum să fac să ajungă ziarul în temniță, ziarul în care se anunța căderea dictatorului Mussolini. Cînd vestea a ajuns la tovarășii mei, deodată am auzit un „ura“ atît de puternic de am crezut că a sărit în aer acoperișul închisorii. După aceea a răsunat o voce puternică, de bas, „după aceasta îi vine rîndul lui Hitler“ ! ... Mesia Hăcearian, pentru faptul că știa limba turcă, avea sarcina să facă discuții cu Amdi Musaret, directorul închisorii, în vederea ameliorării regimului de detenție. V. Dusa și Dinar Marcarian se ocupau printre altele de organizarea amărării. În acest scop au fost scrise două memorii, aflate în original la Muzeul de istorie națională și arheologie Constanța, și alte materiale.

Despre activitatea politică în detenție se pot spune multe lucruri, dar eu voi reveni asupra unui singur aspect, acela care făcea obiectul pregătirii noastre pentru proces. Se punea problema așa : ce faci cînd ajungi în fața instanței, cum te porți ? Noi învățasem cîte ceva din experiența tristă a grupului Filimon Sirbu. Acum trebuia mers pe linia negării totale a vinovăției ce ni se aducea, iar întreaga acuzație trebuia îndreptată asupra organelor represive, a procedurii acestora de a smulge declarații care le conveneau.

Dintre cei peste 80 de arestați, acuzați ca sabotori contra armatei lor fasciste-hitleriste, au fost interogați și supuși torturilor un număr de 55, din care un număr de 27 la instrucția parchetului militar au fost găsiți vinovați și trimiși în fața Curții Marțiale.

Dar a venit și procesul care, de fiecare dată, aducea imagini noi în furtunoasa bătălie de clasă cu un dușman perfid și feroce. Ne simțim cuprinși parcă într-o încercuire, din strînsoarea căreia nu puteai reși decât printr-o luptă pe viață și pe moarte. El amintea poporului, sătul de război, de existența Partidului Comunist Român. El făcea apel la vigilență, era o mică flacără a unei lupte ce trebuia menținută cu orice preț, ca apoi să se extindă în toată regiunea. Cînd au început desbaterile de fond am văzut lucruri care pur și simplu m-au uluit. Din „actul de acuzare“, în care era prevăzut „îndemn prin viu grai sau alte mijloace la acțiuni cu caracter de uneltiri împotriva ordinii publice ; instigarea la scris lozinci comuniste și la crimă de provocare de pericol public etc.“, din acest rechizitoriu, deci, al procurorului Emil Chirculescu, n-a mai rămas nimic în picioare, totul s-a prăbușit ca un castel de nisip.

Cînd plutonierului major Soare Paraschiv, secretarul Biroului mobilizării al Regimentului 9 Călărași Constanța, i s-a cerut ca în copia ce urmează să fie trimisă Curții Marțiale după memoriul ofițerului Victor Dușa, să treacă anumite date care să corespundă cu zilele în care avuseseră loc ședințele la care s-a pus la cale distrugerea obiectivelor militare ale armatei germane, el n-a ezitat s-o facă. Fără să șovăie și cu orice risc, a făcut ce i se cerea, știind că totul este fals, iar acesta se putea dovedi cu ușurință, prin confruntarea cu memoriul ofițerului ; dar n-a insistat nici maiorul Ion Chivulescu, comandantul T.S. Un astfel de act, a cărui greutate era evidentă în pronunțarea sentinței pentru achitarea lui Victor Dușa și ușurarea pedepselor celorlalți tovarăși, pentru autor, în cazul că se descoperea falsul, era trimiterea în fața plutonului de execuție.

Cuvîntul avocaților apărării, Petre Pandrea și Aurel Zaharescu (trimiși de C.C. al P.C.R.), oameni cu prestigiu, nu a fost numai o pledoarie în apărarea celor în cauză, ci un adevărat rechizitoriu la adresa fascismului și a războiului. Se poate afirma că centrul luptei de rezistență se localizase cu toată intensitatea în instanța Curții Marțiale. Ei au făcut tot ce a depins de ei ca să cîștige timp, au recurs la tărăgănarea procesului, la administrarea de probe și soluții care să ducă la aplicarea de circumstanțe ușurătoare și în ultimă instanță la achitarea inculpaților.

Cu aceeași fermitate s-a prezentat în apărarea noastră, din oficiu, bătrînul și energicul magistrat militar de carieră Ion Poenaru, care la încercările președintelui de a intimida martorii, a intervenit energic spunîndu-i : „domnule președinte, 40 de ani am slujit pe scaunul acela, dar niciodată n-am oprit martorii să spună ce au de spus...“ Cînd procurorul a prezentat rechizitoriul în care se cerea pedeapsa capitală a inculpaților în frunte cu Victor Dușa, avocații apărării s-au ridicat cu vehemență atrăgînd atenția completului de judecată să nu condamne cu ușurință niște oameni nevinovați, căci „frontul se apropie și cineva trebuie să răspundă de viața acestor tineri“.

Cu toții am asistat la un duel, la un schimb de cuvinte puternice între președintele Ion Ștefan și avocații apărării :

Ion Ștefan : — Cîte procese comuniste ai apărât pînă acum ?

P. Pandrea : — Asta n-are importanță (vreo șaisprezece), eu îmi apăr clienții, domnule președinte (nouă nu ne-a luat nici un ban).

N-am să pot reda exact cuvintele lui Petre Pandrea, dar în esență, printre altele, iată ce am reținut : „De ce să-i condamnați la moarte pe acești tineri ? Singura lor vină este aceea că au avut curajul să spună cu voce tare că războiul pe care-l ducem este o catastrofă națională. Și dvs. gîndiți la fel, dar n-aveți îndrăzneala s-o spuneți cu voce tare...“. Și apropiindu-se de masa completului, mai adaugă : „Domnule președinte, să nu faceți ca Pilat din Pont, cel care a cerut să se spele pe mîini înaintea crimei istorice“, scoțînd în mod demonstrativ din servietă un prosop, pe care îl întinde președintelui...

În acele momente de maximă încordare, inițiativa, care era acum de partea noastră, a luat forme concrete. Toate greșelile noastre de la început și slăbiciunile, șovăielile de tot felul au fost rînd pe rînd depășite și în fața instanței judecătorești ne-am prezentat uniți. Se vedea bine că munca desfășurată în colectiv n-a fost în zadar. Toți, fără excepție, n-au mai recunoscut nimic, dimpotrivă, au cerut în instanță să se formeze o comisie medicală care să constate procedeul barbar folosit de organele Siguranței pentru a trimite oameni nevinovați în judecată. Un amănunt : noi toți ne-am prezentat în instanță curat îmbrăcați, cu cămăși, cravate, pantofi, cu haine — e drept, mai uzate — curate, care ni s-au adus de acasă. Așa, ca să fim văzuți de lume, să influențăm și pe calea aceasta, deoarece distanța (de circa 1 km) de la arest și pînă la instanța de judecată am parcurs-o pe jos, străjuiți de jur împrejur de jandarmi cu baionetele la arme, dublați de gardieni.

Președintele tuna și fulgera, privindu-ne nervos pe sub ochelari, schimbînd cînd o pereche, cînd alta și spunînd : „Acuzații au luat în brațe pe nu știu, n-am văzut, nici pe acolo n-am trecut, niște fierari și cizmari s-au găsit să schimbe regimul“.

Procurorul, nemaiavînd argumente suficiente, a trecut la insulte grosolane : „În timp ce soldații noștri își varsă singele pe front, acești bandiți operează în spatele frontului“, la care Victor Dușa ripostează, spunînd că „Noi nu sîntem bandiți și n-am trimis pe nimeni pe front“.

Lucrul cel mai demn de menționat cu privire la desfășurarea procesului este faptul că el a avut loc într-o atmosferă de totală surprindere a membrilor completului de judecată și a reprezentanților Siguranței. Surprinderea a fost provocată de faptul că actele penale și probate întocmite de Siguranță, pe baza unor declarații smulse sub imperiul torturii, au fost anulate aproape în întregime de declarațiile în instanță ale inculpaților, care au negat tot ceea ce recunoscuseră în timpul anchetei penale, arătînd că întreg procesul este o înscenare a Siguranței și răsturnînd astfel întreaga desfășurare a procesului, destrămînd toată urzucă comisarilor, agenților informatori și a schinguiuitorilor.

Îmi amintesc cum procurorul Curții Marțiale, cpt. magistrat Emil Chiculescu își mușca mîinile de supărare și spunea : „Greșeala mea a fost că după mutarea inculpaților la Parchetul Curții Marțiale, l-am lăsat pe secretarul Regionalei de partid Victor Dușa să stea la un loc cu ceilalți tovarăși ai lui. El a profitat de ocazie și i-a instruit pe toți să nege faptele, să nege evidența, să-și retragă declarațiile făcute la ancheta penală“, adăugînd : „Este limpede că turma și-a găsit păstorul“.

În privința atitudinii tovarășilor la proces, cel mai mult m-a impresionat Victor Dușa ; era hotărît, demn, curajos, dădea răspunsuri înțelepte și pline de miez juridic, ataca pe față și cu violență Siguranța și înscenările, aceasta ușurînd situația tovarășilor săi aflați sub inculpare. M-au impresionat, de asemenea, curajul și dirzenia lui Mesia Hacearian, omul care a jucat rolul de frunte în incendierea depozitului hitlerist din noaptea de 23 aprilie 1943. Mi-au plăcut și i-am prețuit pe martorii apărării, colonel Adrian Dumitriu-Șoimu, preoții Andrei Dumitriu și Atanase Petrescu, care au depus mărturii cu curaj și sinceritate în favoarea inculpaților.

Sentința Curții Marțiale a fost destul de aspră, dar mai puțin nemiloasă ca pînă atunci, deși este vorba de cel mai mare proces politic din timpul războiului și de fapte cu totul ieșite din comun...

În seara zilei de 18 octombrie 1943, în jurul orei 19, în curtea închisorii din Constanța, la lumina slabă a unui bec, prin care abia se putea distinge silueta procurorului și a gardienilor, încolonați pe două rînduri, cei 27 de tovarăși au ascultat sentința de condamnare nr. 2607 din 18 octombrie 1943 a Curții Marțiale a Comandamentului Militar a Garnizoanei Constanța, pronunțată de procurorul militar, cpt. Emil Chirulescu.

Procesul comuniștilor și antifasciștilor constănțeni a constituit o școală practică, o repetiție generală, un val al furtunii ce se apropia (dar nu și furtuna însăși, căci pentru aceasta trebuiau ridicate masele). Faptele pentru care a avut loc procesul aveau să amintească despre începutul unor lupte armate, de necesitatea transformării luptei de rezistență în luptă insurecțională ; se făcea apel la vigilența poporului sătul de război și de fascism. Pentru România, războiul început alături de Germania hitleristă n-aducea nimic bun, decît o țară înjosită și un popor distrus, care nu-și putea da seama cum se va sfîrși această nenorocire.

În perioada aprilie 1943 — 23 August 1944, perioadă în care cei 27 militanți comuniști și antifasciști au fost arestați, judecați și condamnați, au scăpat ca printr-o minune în două rînduri de la moarte, cei cărora li se hotărîse această soartă. În primele zile și săptămîni ale arestărilor noastre, organele Gestapoului au făcut mari presiuni ca inculpații să le fie predați lor, „întrucît activitatea s-a produs împotriva armatei germane“, la care organele justiției militare românești răspund : „Avînd în vedere că activitatea a avut loc pe pămîntul României, procesul se va judeca pe teritoriul ei, după legile în vigoare și vinovații își vor primi pedeapsa cuvenită“. Justiția militară română nu s-a lăsat intimidată de nemți ! Ce bine se potrivește vorba din popor, „nimeni

nu crește decît al tău“. În noaptea de 3—4 aprilie 1944, am fost treziți și duși în grabă la fierărie, unde ni s-au pus cătușe, după aceea am fost transportați în grabă sub escortă la gară și îmbarcați într-un vagon special; în final am ajuns la Aiud, la capătul a patru zile de mers. Auzisem despre această temută temniță; acum mi-a fost dat să fac cunoștință cu ea...

Citeva luni mai tîrziu, în memorabila lună August, revoluția de eliberare socială, antifascistă și antiimperialistă cuprinsese întreaga țară. În chiar ziua de 23 August, în gara Aiud, o unitate germană se găsea pe punctul de a bombarda orașul, dar n-a mai avut timp, căci două batalioane de vînători de munte a încercuit-o, silind-o să se retragă spre Turda, unde se știe că s-au dat lupte grele.

Sîntem eliberați ! De la Caransebeș și Aiud pînă la București am străbătut frumoasa vale a Oltului, în drumul nostru întîlnind trenuri încărcate cu armata română mergînd spre front; soldații erau poate copiii acelor părinți care în urmă cu un sfert de veac treceau prin aceleași trecători, luptînd împotriva aceluiași dușman, pentru eliberarea aceluiași teritoriu, cîntînd, poate, același mobilizator cîntec: „Să trecem Carpații / Ne trebuie Ardealul, / Chiar de-o fi să ne îngropăm de vii...“

BERICHTE AUS DER EPOCHE: DER PROZESS DER ANTIFASCHISTEN VON KONSTANZA (OKTOBER 1943)

Zusammenfassung

MARIN CIOCAN

Der Verfasser dieser Anmerkungen war ein direkter Teilnehmer an der revolutionären Tätigkeit. Als Mitglied der Führung der kommunistischen Jugend, war er einer der Angeklagten im Prozess gegen die rumänischen antifaschistischen Kämpfer des zweiten Weltkrieges, der in Konstanz stattgefunden hat.

Die vorliegenden Zeilen beschreiben Teile des illegalen Kampfes unter der Führung der RKP.